

**Є. ВАСИЛЬЄВ
Я. ЗИРЯНОВ**

**курс
навчання
гри в духовому
оркестрі**

ПАРТИТУРА

ВІД АВТОРІВ

Серед самодіяльних музичних колективів широку популярність мають духові оркестри, проте літератури, методичних розробок та посібників, які б узагальнювали досвід роботи з духовими оркестрами, надто мало. Гостру потребу в цьому відчують також учні духових відділів музичних та культосвітніх училищ.

Наш посібник розрахований на 12 випусків, матеріал яких розміщено в міру зростання труднощів. Завдання його — у мінімально стислі строки допомогти оволодіти грою в духовому оркестрі.

Посібник містить методичні поради щодо практичної роботи з оркестром, розглядає деякі питання теорії музики, колективні та індивідуальні вправи, етюди та п'єси композиторів-класиків, зразки народної музики і твори сучасних авторів.

ОТ АВТОРОВ

Среди самодеятельных музыкальных коллективов популярны духовые оркестры, однако литературы, методических разработок и пособий, обобщающих опыт работы с духовыми оркестрами, чрезвычайно мало. Острую нужду в этом испытывают также учащиеся духовых отделов музыкальных и культпросветных училищ.

Наше пособие рассчитано на 12 выпусков, материал в которых размещается по мере нарастания трудностей. Задание его — в минимально сжатые сроки помочь обучению игре в духовом оркестре.

Пособие содержит методические советы, касающиеся практической работы с оркестром, рассматривает некоторые вопросы теории музыки, коллективные и индивидуальные упражнения, этюды и пьесы композиторов-классиков, образцы народной музыки и произведения современных авторов.

Класифікація інструментів духового оркестру

Духові інструменти поділяються на амбушюрні, язичкові та лабіальні (свистячі). Конструкція, величина мензури (співвідношення ширини трубки до її довжини) та збуджувач звукових коливань (мундштук, тростина) надають певного забарвлення (тембр) звучанню інструментів.

Амбушюрними слід називати такі інструменти, в яких безпосереднім збуджувачем звука є губи граючого (валторни, труби, тромбони, тенори, басы і т. д.).

Інструменти, на яких звукоутворення відбувається за допомогою коливань одинарної або подвійної тростини (язичка), називаються язичковими (кларнети, саксофони, гобої, фуготи).

Флейта за способом видобування звука називається лабіальним або свистячим інструментом.

Ударні поділяються на інструменти як з визначеною висотою звука — литаври, ксилофон, вібрафон та ін., так і з невизначеною — барабани, тарілки, бубон та інші.

Перші оркестри з певним складом інструментів почали створюватися на початку XVII ст. Цьому сприяв розвиток інструментальної музики, поява опери, а також удосконалення самих музичних інструментів.

У 1826 році в Росії було введено духові оркестри, які цілком склалися з мідних інструментів, обладнаних вентильним механізмом. Основою цього винаходу став натуральний звукоряд духових інструментів.

Приєм, яким досягається послідовне видобування натуральних звуків, називається «передуванням». Кількість звуків, досягнених передуванням, у різних інструментів невідповідна. Наприклад, у гобоїв число натуральних звуків не перевищує трьох, а у валторни досягає шістнадцяти.

Для видобування натуральних звуків необхідна певна м'язова напруга губ. На язичкових інструментах, крім того, є допоміжні клапани. У гобоїв, фуготів і саксофонів — октавні клапани, у кларнетів — клапан дуодесими.

Звуки натурального звукоряду розміщуються в такому порядку:



Классификация инструментов духового оркестра

Духовые инструменты подразделяются на амбушюрные, язычковые и лабиальные (свистящие). Конструкция, величина мензуры (соотношение ширины трубки к ее длине) и возбуждатель звуковых колебаний (мундштук, трость) придают определенную окраску (тембр) звучанию инструментов.

Амбушюрными называются такие инструменты, где непосредственным возбуждателем звука являются губы играющего (валторны, трубы, тромбоны, теноры, басы и т. д.).

Инструменты, на которых звукообразование происходит с помощью колебания одинарной или двойной трости (язычка), называются язычковыми (кларнеты, саксофоны, гобой, фуготы).

Флейта по способу извлечения звука называется лабиальным или свистящим инструментом.

Ударные подразделяются на инструменты с определенной высотой звука — литавры, ксилофон, вибрафон и др., и с неопределенной высотой звука — барабаны, тарелки, бубен и др.

Первые оркестры с определенным составом инструментов появились в начале XVII века. Этому способствовало развитие инструментальной музыки, появление оперы, а также усовершенствование самих музыкальных инструментов.

В 1826 году в России были введены духовые оркестры, состоящие целиком из медных инструментов, снабженных вентильным механизмом. Основой этого изобретения послужил натуральный звукоряд духовых инструментов.

Прием, которым достигается последовательное извлечение натуральных звуков, называется «передуванием». Количество звуков, извлекаемых передуванием, у разных инструментов различно. Например, у гобоев число натуральных звуков не превышает трех, а у валторны достигает шестнадцати.

Для извлечения натуральных звуков необходимо определенное мышечное напряжение губ. На язычковых инструментах имеются вспомогательные клапаны. У гобоев, фуготов и саксофонов — октавные клапаны, у кларнетов — клапан дуодесимы.

Звуки натурального звукоряда располагаются в следующем порядке:

Хрестиками в прикладі позначено звуки, які не цілком відповідають за висотою аналогічним звукам темперованого строю.

З винайденням вентилів всі мідні інструменти стали хроматичними, тобто з їх допомогою стало можливим видобування усіх 12 півтонів октави. Роль вентилів полягає в слідуючому: при їх натисненні включаються ті або інші додаткові трубки (так звані крони). Кількість вентилів — три.

Від включення першого вентиля (найближчого до мундштучної частини) натуральні звуки понижуються на цілий тон (в. 2), від включення другого — на півтону (м. 2), від включення третього — на півтону тона (м. 3).

При одночасному включенні різних вентилів отримуємо слідуючі пониження звуків:

- 1+2 вентиля — $1\frac{1}{2}$ тони
- 2+3 вентиля — 2 тони
- 1+3 вентиля — $2\frac{1}{2}$ тони
- 1+2+3 вентиля — на 3 тони

Звуки, одержані при включенні 1+2 вентилів, можна замінити включенням 3-го вентиля, бо загальна довжина 1 та 2 вентилів дорівнює довжині трубки 3-го крона.

Бас, туба, тромбон та валторна можуть мати четвертий вентиль (квартвентиль), понижуючий на $2\frac{1}{2}$ тона, що дає можливість продовжити діапазон інструментів у нижньому регістрі. Четвертий вентиль дає такі пониження:

- 2+4 вентиля на 3 тони
- 1+4 » на $3\frac{1}{2}$ тони
- 3+4 » на 4 тони
- 2+3+4 » на $4\frac{1}{2}$ тони
- 1+3+4 » на 5 тонів
- 1+2+3+4 » на $5\frac{1}{2}$ тонів

Стрій інструментів

Духові інструменти мають неоднаковий стрій: Сі-бемоль (В), Мі-бемоль (Es) та Фа (F).

Інструменти строю Сі-бемоль такі: кларнет Сі-бемоль, труба, корнет, тенор, баритон, саксофон-тенор.

До строю Мі-бемоль належать саксофон-альт і альт.

До строю Фа — валторна.

Всі вищеназвані інструменти є транспонуючими, тобто їх звучання не відповідає нотації. Так, кларнети, труби та корнети звучать на велику секунду (1 тон) нижче написаного; тенор, баритон і саксофон-тенор на велику нону (велика секунда через октаву) нижче написаного; альт, саксофон-альт на велику сексту та валторна на чисту квінту нижче написаного. Флейта, тромбон та басы — не транспонуючі інструменти, їх звучання відповідає нотації.

Крестиками в прикладі позначено звуки, не вполне соответствующие по высоте аналогичным звукам темперированного строя.

С изобретением вентиляей все медные инструменты стали хроматическими, это дало возможность извлекать все 12 полутонов октавы. Роль вентиелей заключается в том, что при их нажатии включаются те или другие добавочные трубки (так называемые кроны). Количество вентиелей — три.

От включения первого вентиля (ближайшего к мундштучной части) натуральные звуки понижаются на целый тон (б. 2), от включения второго — на полтона (м. 2), от включения третьего — на полтора тона (м. 3).

При одновременном сочетании разных вентиелей получаем следующие понижения звуков:

- 1+2 вентиля — $1\frac{1}{2}$ тона
- 2+3 вентиля — 2 тона
- 1+3 вентиля — $2\frac{1}{2}$ тона
- 1+2+3 вентиля — на 3 тона

Звуки, получаемые при включении 1+2+3 вентиелей, можно заменить включением 3-го вентиля, т. к. кроны 1 и 2 вентиелей равны трубке 3-го крона.

Бас, туба, тромбон и валторна могут иметь четвертый вентиль (квартвентиль), что дает возможность продлить диапазон инструментов в нижнем регистре. Четвертый вентиль дает следующее понижение:

- 2+4 вентиля понижают звук на 3 тона
- 1+4 » на $3\frac{1}{2}$ тона
- 3+4 » на 4 тона
- 2+3+4 » на $4\frac{1}{2}$ тона
- 1+3+4 » на 5 тонов
- 1+2+3+4 » на $5\frac{1}{2}$ тонов

Стрій інструментів

Духовые инструменты имеют различный строй: Си-бемоль (В), Ми-бемоль (Es) и Фа (F).

Инструменты строя Си-бемоль следующие: кларнет Си-бемоль, труба, корнет, тенор, баритон, саксофон-тенор.

К строю Ми-бемоль относятся саксофон-альт и альт.

К строю Фа — валторна.

Все выше названные инструменты являются транспонирующими, т. е. их звучание не соответствует нотации. Так, кларнеты, трубы и корнеты звучат на большую секунду (1 тон) ниже написанного и саксофон-тенор, тенор и баритон звучат на большую нону (большая секунда через октаву) ниже написанного и альт, саксофон-альт звучат на большую сексту и валторна на чистую квинту ниже написанного. Флейта, тромбон и басы — не транспонирующие инструменты, их звучание соответствует нотации.

Склад духового оркестру

Зараз існують різні за складом духові оркестри: малий мідний (без дерев'яних інструментів); малий мішаний (основний мідний склад з доданням деяких дерев'яних інструментів); великий мішаний оркестр, до складу якого можуть бути введені всі сучасні духові інструменти.

Даний посібник обмежено зразком партитури малого мішаного духового оркестру як найбільш поширеного.

Состав духового оркестра

Сейчас существуют различные составы духовых оркестров: малый медный (без деревянных инструментов); малый смешанный (основной медный состав с добавлением некоторых деревянных инструментов); большой смешанный оркестр, в состав которого могут быть включены все современные духовые инструменты.

Наше пособие ограничивается образцом партитуры малого смешанного духового оркестра, как наиболее распространенного.

ЗРАЗОК ПАРТИТУРИ

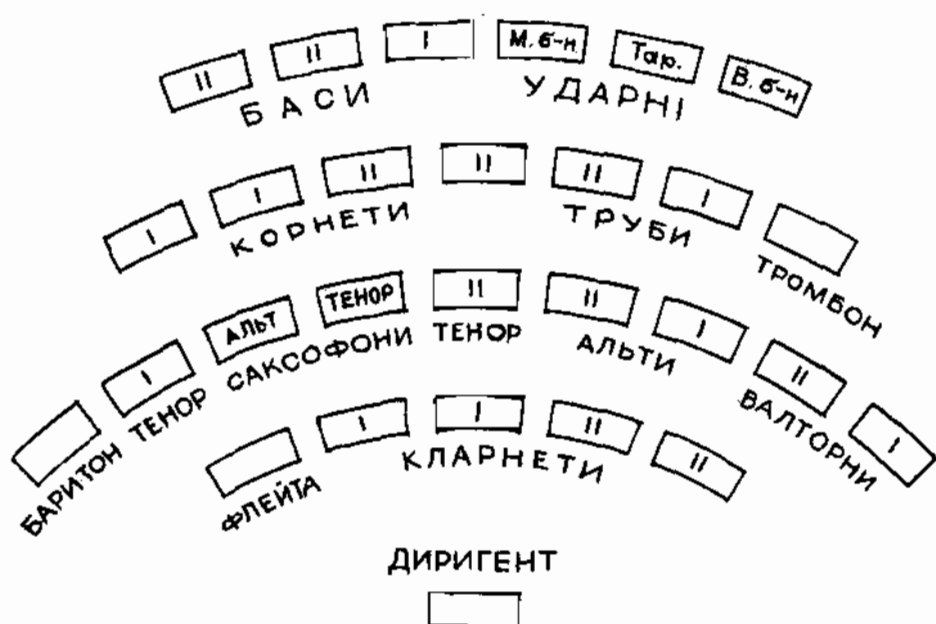
Флейта
Кларнети I II
Саксофони Альт $Mi \flat$
Тенор $Ci \flat$
Валторни Фа I II
Труба $Ci \flat$
Тромбон
Малий барабан
Тарілки та Великий барабан
Корнети $Ci \flat$ I II
Альти $Mi \flat$ I II
Тенори $Ci \flat$ I II
Баритон $Ci \flat$
Баси I II

ОБРАЗЕЦ ПАРТИТУРЫ

The image shows a musical score for a mixed wind orchestra. It consists of 18 staves, each representing a different instrument or section. The staves are arranged in a vertical column. The instruments listed on the left are: Flute (Флейта), Clarinets I and II (Кларнети I II), Saxophones Alto $Mi \flat$ and Tenor $Ci \flat$ (Саксофони Альт $Mi \flat$ Тенор $Ci \flat$), Trumpets $Ci \flat$ and Trombone (Валторни Фа I II, Труба $Ci \flat$, Тромбон), Percussion (Малий барабан, Тарілки та Великий барабан), Horns $Ci \flat$ I and II (Корнети $Ci \flat$ I II), Alts $Mi \flat$ I and II (Альти $Mi \flat$ I II), Tenors $Ci \flat$ I and II (Тенори $Ci \flat$ I II), Baritone $Ci \flat$ (Баритон $Ci \flat$), and Basses I and II (Баси I II). The score is currently blank, with only the instrument names and their respective staves visible.

НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНА СХЕМА
РОЗТАШУВАННЯ ОРКЕСТРУ *

НАИБОЛЕЕ РАСПРОСТРАНЕННАЯ СХЕМА
РАЗМЕЩЕНИЯ ОРКЕСТРА *.



* Возможны и другие варианты.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ

Навчання гри на духовому інструменті можна розпочинати з 11—12 років (на басах — 13—14 років). Для цього необхідно мати висновки лікаря про стан здоров'я та з'ясувати загальні музичні здібності учня.

Щоб визначити музично-слухові дані (слух, ритм, музична пам'ять), можна запропонувати заспівати знайому мелодію або повторити її після програвання на будь-якому інструменті. Для перевірки ритмічних здібностей слід запропонувати відтворити нескладний ритмічний рисунок.

При виборі інструмента необхідно враховувати загальний фізичний розвиток учня, будову і форму губ та зубів, пальців. Так, для гри на флейті та кларнеті слід віддавати перевагу тонким довгим пальцям; на корнеті, валторні, альті — більш тонким губам; на тенорі, тромбоні і баритоні — губам середньої товщини; для гри на басах треба мати більш розвинуту грудну клітку та повні губи.

Розпочинаючи навчання на ударних інструментах, слід звернути особливу увагу на добре відчуття ритму.

При грі на духових інструментах великого значення набуває правильна постановка корпусу, голови, рук і ніг. Під час занять необхідно стежити за природним, вільним положенням корпусу, уникати скутості та напруги м'язів. Плечі мають бути розгорнутими, лікті не притиснутими, але і не занадто піднятими, пальці — напівзігнуті і мусять постійно знаходитися на клапанах або вентилях, не піднімаючись над ними. При грі сидячи не слід торкатися спинки стільця і закладати ногу на ногу. Недотримання всіх вищезазначених умов може привести до різного роду недоліків.

Виконавське дихання

Дихання буває двох типів: грудне та черевне. Музикантам-духовикам слід користуватися змішаним, *грудно-черевним диханням*.

Під час гри на інструменті слід дихати ротом. Вдих робиться непомітно і швидко. Видих — поступово. При вдиху мундштук або тростина з губ не знімається. Учня слід застерігати від надто глибоких вдихів, оскільки вони можуть викликати запаморочення. Змінювати дихання слід з урахуванням побудови музичної фрази. Не слід міняти дихання на кожній маленькій паузі, і, разом з тим, не можна допускати, щоб видих був граничним, без запасу повітря в легенях.

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Обучению игре на духовом инструменте можно начинать с 11—12 лет (на басах — 13—14 лет). Для этого необходимо иметь заключение врача о состоянии здоровья и выявить *общие музыкальные способности ученика*.

Чтобы определить музыкально-слуховые данные (слух, ритм, музыкальную память), можно предложить спеть знакомую мелодию или повторить ее после проигрывания на каком-нибудь инструменте. Для проверки ритмических способностей нужно предложить воспроизвести несложный ритмический рисунок.

При выборе инструмента необходимо учитывать *общее физическое развитие ученика*, строение и форму губ, зубов, пальцев. Так, для игры на флейте и кларнете предпочтительнее тонкие и длинные пальцы; на корнете, валторне, альте — более тонкие губы; на теноре, тромбоне и баритоне — губы средней толщины; для игры на басах — нужно иметь более развитую грудную клетку и полные губы.

Начиная обучение на ударных инструментах следует обратить особое внимание на хорошее чувство ритма.

При игре на духовых инструментах большое значение имеет правильная постановка корпуса, головы, рук и ног. Во время занятий необходимо следить за естественным, свободным положением корпуса, избегать скованности и напряжения мышц. Плечи должны быть развернуты, локти не прижаты, но и не слишком подняты. Пальцы — полусогнуты и должны постоянно находиться на клапанах или вентилях, не поднимаясь над ними. При игре сидя не следует прикасаться к спинке стула и закидывать ногу за ногу. Несоблюдение всех изложенных выше условий может привести к разного рода недостаткам.

Исполнительское дыхание

Дыхание бывает двух типов: грудное и брюшное. Музикантам-духовикам следует пользоваться *смешанным, грудно-брюшным дыханием*.

При игре на инструменте дышать следует ротом. Вдох делается незаметно и быстро. Выдох — постепенно. При вдохе мундштук или трость с губ не снимаются. Учащегося следует предостерегать от чрезмерно глубоких вдохов, т. к. это может вызвать головокружение. При смене дыхания следует считаться с построением музыкальной фразы. Не следует менять дыхание на каждой маленькой паузе, и, вместе с тем, нельзя допускать, чтобы выдох оказался предельным, без запаса воздуха в легких.

Від правильного дихання залежать чистота інтонації та виразність звуку. Керівник колективу повинен постійно стежити за правильністю дихання і позначати його зміну в побудові музичних фраз.

Постановка мундштука

Велике значення при грі на духових інструментах має правильне положення мундштука.

Постановка мундштука пов'язана і зумовлюється індивідуальною будовою губ, зубів, щелеп. Було б помилкою рекомендувати єдине положення мундштука для всіх. Проте, як правило, більша його частина (приблизно 3/5) повинна знаходитися на верхній, більш стійкій губі.

При видобуванні звуку не варто дуже щільно притискати мундштук до губ, а треба намагатися легко, з допомогою розтягування та розслаблення губних м'язів, регулювати струмінь повітря.

Крім того, слід уникати надимання щік, гримас обличчя та не робити зайвих рухів. Правильна постановка досягається постійним тренуванням та вдосконаленням. Вправи треба починати від звуків середнього регістру. Лише досягнувши легкого, вільного звуковидобування у цьому регістрі можна поступово переходити до високих та низьких звуків.

Атака звука та штрихи

Початковий момент видобування звуку на духовому інструменті називають атакою або атакіровкою. У її здійсненні беруть участь язик, губи й дихання. Щоб видобути звук, необхідно доторкнутися до краю губ язиком (при грі на мідних) або тростини (при грі на дерев'яних інструментах) і, разом з вдуванням повітря в інструмент, енергійно відсмикнути язик назад.

При грі на духових інструментах слово «штрихи» аналогічне слову «атака». Ось найбільш розповсюджені штрихи:

1. **Деташе** (*détaché*) — простий, звичайний вид атаки. У нотному запису позначень не має. Рухи язика енергійні, видобування звуку чітке. Різновидністю цього штриха є пезанте (*pesante*) — важко. Спосіб видобування звуку такий самий, але характер напружений, важкий.

2. **Стаккато** (*staccato*) — уривчасто. Під час гри цим штрихом виконавець повинен легко та швидко відсмикнути язик від губ або тростини. Звуки скорочуються на половину

От правильного дихання зависят чистота інтонації и выразительность звука. Руководитель коллектива должен постоянно следить за правильностью дыхания и обозначать смену его в построении музыкальных фраз.

Постановка мундштука

Правильное положение мундштука имеет большое значение при игре на духовых инструментах.

При постановке мундштука необходимо считаться с индивидуальным строением губ, зубов, челюстей. Было бы не верным рекомендовать единое положение мундштука для всех. Как правило, большая его часть (примерно 3/5) должна находиться на верхней, более устойчивой губе.

При извлечении звука не следует слишком плотно прижимать мундштук к губам, а нужно стараться легко, посредством растягивания и распускания губных мышц, регулировать струю воздуха.

Кроме того, нужно избегать надувания щек, гримас лица и не делать лишних движений. Правильная постановка достигается постоянной тренировкой и совершенствованием. Упражнения нужно начинать со звуков среднего регистра. Только достигнув легкого, свободного звукоизвлечения в этом регистре, можно постепенно переходить к высоким и низким звукам.

Атака звука и штрихи

Первоначальный момент извлечения звука на духовом инструменте называют атакой или атакіровкою. В ее осуществлении принимают участие язык, губы и дыхание. Чтобы извлечь звук, необходимо языком доторкнуться до края губ (при игре на медных) или трости (при игре на деревянных инструментах) и, вместе с вдуванием воздуха в инструмент, энергично отдернуть язык назад.

При игре на духовых инструментах слово «штрихи» аналогично слову «атака». Вот наиболее распространенные штрихи:

1. **Деташе** (*détaché*) — простой, обычный вид атаки. В нотной записи обозначений не имеет. Движение языка энергичное, произношение звука четкое. Разновидностью этого штриха является пезанте (*pesante*) — тяжело. Способ извлечения звука такой же, но характер напряженный, тяжелый.

2. **Стаккато** (*staccato*) — отрывисто. При этом штрихе исполнитель должен легко и быстро отдернуть язык от губ (трости). Звуки

своєї тривалості і відокремлюються один від одного паузами, не вказаними в запису. Звучання має гострий, уривчастий характер. У нотному запису позначається крапкою над або під нотою:



укорачиваються на половину своєї тривалості і відокремлюються друг від друга паузами (не вказаними в запису), мають острій, отрывистый характер звучання. В нотній записі позначається точкою над або під нотою:

3. **Легато** (*legato*) — зв'язно. При його виконанні язик дуже м'яко торкається губ або тростини тільки при видобуванні першого звука й відсовується назад. При видобуванні наступних звуків язик участі не бере і перехід від одного звука до іншого повинен бути плавним, без поштовху. Характер звука м'який, співучий. У нотному запису позначається італійським словом *legato*, яке пишеться під нотним рядком або дужкою, що зветься лігою:



3. **Легато** (*legato*). При його виконанні язик очень мягко дотрагивается до губ (трости) только при извлечении первого звука и отодвигается назад. При извлечении последующих звуков язык участия не принимает и переход от одного звука к другому должен быть плавным, без толчка. Характер звука мягкий, певучий. В нотах обозначается итальянским словом *legato*, которое пишется под нотной строкой или скобкой, которая называется лигой:

4. **Нон легато** (*non legato*) — м'яке стаккато. Язик при виконанні ледь торкається губ або тростини, видобування звука м'яке, характер співучий. У нотному запису позначається крапками під лігою:



4. **Нон легато** (*non legato*) — мягкое стаккато. Язык при исполнении едва касается губ или трости, извлечение звука мягкое, характер певучий. В нотной записи обозначается точками под лигой:

5. **Тенуто** (*tenuto*) — характеризується м'яким початком кожного звука, рухи язика швидкі. Позначається рисочками над головками нот:



5. **Тенуто** (*tenuto*) — характеризуется четким, твердым началом каждого звука, движения языка быстрые. Обозначается черточками над головками нот:

6. **Портаменто** (*portamento*) — відзначається м'яким початком кожного звука, рухи язика дуже плавні (м'який поштовх). Звуки витримуються повністю як при тенуто. Позначається рисочками під лігою:



6. **Портаменто** (*portamento*) — отличается мягким началом каждого звука, движения языка очень плавные (мягкий толчок). Звуки выдерживаются полностью, как при tenuto. Обозначается черточками под лигой:

7. **Маркато** (*marcato*) — характеризується сильним, ясним видобуванням звуків, що відокремлюються один від одного невеликими пау-

7. **Маркато** (*marcato*) — характеризуется сильным, ясным извлечением звуков, отделяющихся небольшими паузами. Характер

зами. Характер виконання жорсткий, підкреслений. У нотному запису позначається:



исполнения жесткий, подчеркнутый. В нотной записи обозначается:

або словом *marcato*, яке пишеться під нотним рядком.

8. Акцент — підкреслення, а не скорочення тривалості звука. Акцентований звук помітно відрізняється своєю гучністю. Позначається знаком > або \wedge над головками нот:



или словом *marcato*, которое пишется под нотной строкой.

8. Акцент — подчеркивание, но не сокращение длительности звука. Акцентируемый звук заметно выделяется по громкости. Обозначается знаком > или \wedge над головками нот:

Акценти розрізняються:

а) sforцандо (*sforzando*, умовно *sf*). Поштовх язика має бути сильним, різким, коротким, після чого йде швидкий перехід до загальної звучності;

б) *fp* (*forte — piano*) — сильний поштовх язика, після чого йде різкий перехід до тихого звучання;

в) акцент, який позначається знаком \wedge , потребує сильного підкреслення звука без послаблення його звучання до закінчення.

9. Гліссандо (*glissando*) — прийом ковзаючого (з відтінком «підвигання») переходу від одного звука до іншого через кілька проміжних звуків. Позначається терміном *gliss.* і тонкою рисою від одного звука до другого, наприклад:



Акценти различаются:

а) sforцандо (*sforzando*, условно *sf*). Толчок языка должен быть сильным, резким, коротким, после чего следует быстрый переход к общей звучности;

б) *fp* (*forte — piano*) — сильный толчок языка, после чего следует резкий переход к тихому звучанию;

в) акцент, который обозначается знаком \wedge , требует сильного подчеркивания звука, без ослабления его звучания к окончанию.

9. Глиссандо (*glissando*) — прием скользящего (с оттенком «подвигания») перехода от одного звука к другому через несколько промежуточных звуков. Обозначается термином *gliss.* и тонкой чертой от звука к звуку, например:

Настройка оркестру

Постійна, систематична турбота про стрій оркестру — найважливіша частина роботи диригента.

Настройка духових інструментів провадиться шляхом регулювання їх частин та кронів. Для пониження звука висовується на деяку відстань спільний крон інструмента (або бочонок у кларнетів), для підвищення — засовується. Настройку окремих звуків можна регулювати також кронами вентилів. У флейт для регулювання висоти деяких звуків використовується корок, розміщений в кінці головки інструмента.

Спочатку настроюють окремі інструменти, тоді групи, а потім оркестр в цілому. Інстру-

Настройка оркестра

Постоянная, систематическая забота о строе оркестра — важнейшая часть работы дирижера.

Настройка духовых инструментов производится путем регулирования их частей и крон. Для понижения звука общий крон (или бочонок у кларнетов) выдвигается на определенное расстояние, для повышения — задвигается. Настройку отдельных звуков можно регулировать и кронами вентиляей. У флейт для регулирования высоты некоторых звуков используется пробка, расположенная в конце головки инструмента.

Сначала настраиваются отдельные инструменты, затем группы, а потом оркестр в целом.

менти духового оркестру рекомендовано настроювати на натуральному звуці *сі-бемоль*. За письмом це буде: у кларнетів, труб, корнетів, тенорів, саксофона-тенора і баритона нота *до*, у альтів і альтів-саксофонів — *соль*, у валторни — *фа*, у флейт, тромбонів і басів — *сі-бемоль*.

При настроюванні слід перевіряти чистоту інтонації на протязі всього хроматичного звукоряду інструментів. Барабани точної настройки не мають, проте при натягуванні чи ослабленні шкіри звучання по висоті дещо міняється.

Литаври настроюють за допомогою гвинтів точно на визначений звук.

Значну допомогу для досягнення доброго оркестрового строю можуть надати «Щоденні колективні вправи» В. Блажевича, а також «Колективні вправи», які будуть вміщені в наступних випусках даного посібника.

Инструменты духового оркестра рекомендуются настраивать от натурального звука *си-бемоль*. По письму это будет: у кларнетов, труб, корнетов, теноров, саксофона-тенора и баритона — нота *до*, у альтов и альтов-саксофонов — *соль*, у валторны — *фа*, у флейт, тромбонів и басов — *си-бемоль*.

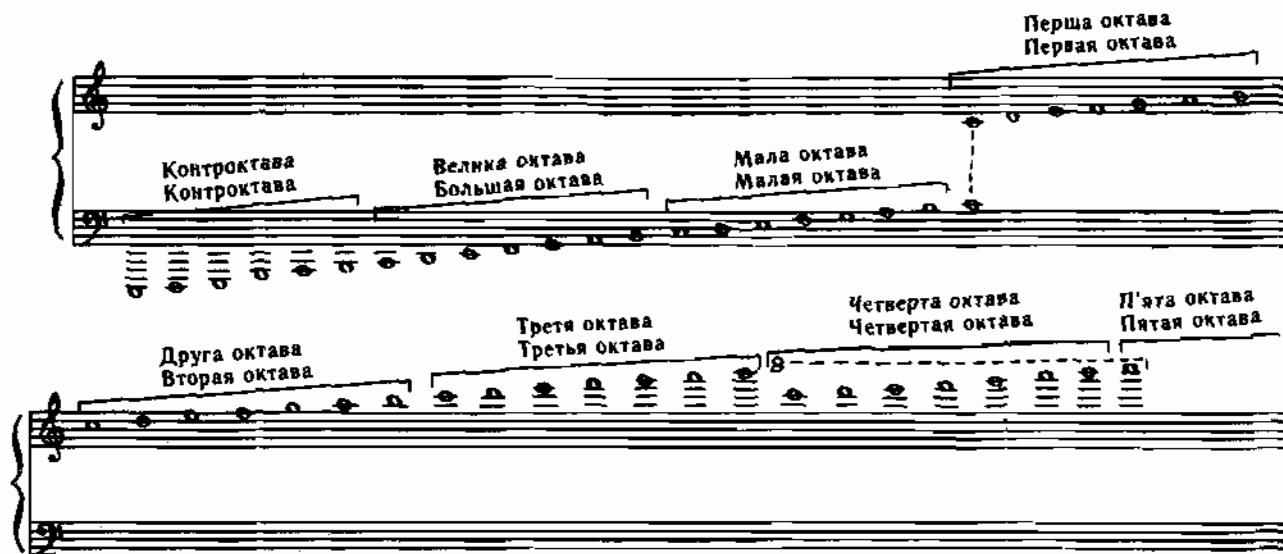
При настройке следует проверять чистоту интонации на протяжении всего хроматического звукоряда инструментов. Барабаны точной настройки не имеют, однако при натяжении или ослаблении кожи звучание по высоте несколько меняется.

Литавры настраиваются при помощи винтов точно на определенный звук.

Значительную помощь по достижению хорошего оркестрового строя могут оказать «Ежедневные коллективные упражнения» В. Блажевича, а также «Коллективные упражнения», которые будут помещены в последующих выпусках нашего пособия.

У басовому ключі пишуться ноти для низьких інструментів: фаготів, тромбонів та басів. Існують також інші ключі, але в практиці вони вживаються рідко. В скрипковому та басовому ключах можна записати повний звукоряд духового оркестру. Звуки, розташовані послідовно: *до, ре, мі, фа, соль, ля сі* — утворюють октаву. Кожний восьмий звук є октавним повторенням першого. Весь звукоряд поділяється на такі октави:

В басовом ключе пишуться ноти для низьких інструментов: фаготов, тромбонов и басов. Существуют и другие ключи, но в практике они применяются реже. Скрипичный и басовый ключи охватывают весь звукоряд духового оркестра. Звуки, расположенные последовательно: *до, ре, ми, фа, соль, ля, си* — составляют октаву. Каждый восьмой звук является октавным повторением первого. Весь звукоряд делится на следующие октавы:



Звукоряд фортепіано та органу мають ще декілька звуків субконтроктави, які в духовому оркестрі не мають практичного значення.

Звукоряд фортепіано и органа имеет еще несколько звуков субконтроктавы, которые в оркестре практического значения не имеют.

Тривалість звуків та пауз

Длительность звуков и пауз

Крім того, що звуки відрізняються один від одного визначеною висотою звучання, вони ще мають певну тривалість. В музиці за основну одиницю виміру часу звучання умовно приймається четвертна, рідше восьма та половинні ноти.

Помимо того, что звуки отличаются друг от друга определенной высотой звучания, они имеют определенные длительности. В музыке основной единицей измерения времени принимается четвертная, реже восьмая и половинная нота.

Ціла нота містить у собі чотири четверті, половинна — дві четверті, четвертна нота дорівнює двом восьмим, восьма — двом шістнадцятим і т. д. В основі поділу нот та звуків за тривалістю лежить принцип ділення на два:

Целая нота содержит четыре четверти, половинная — две четверти, четверть равна двум восьмым, восьмая — двум шестнадцатым и т. д. В основу положен принцип деления на два:

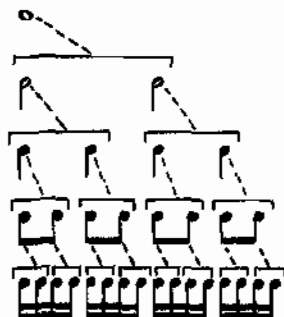
Ціла нота

Половинні

Четвертні

Восьмі

Шістнадцяті



Целая нота

Половинные

Четвертные

Восьмые

Шестнадцатые

Такт та розмір такту

Найменша метроритмічна одиниця, в якій є сильна та слабкі долі, називається тактом. Числовий вираз, що вказує на загальну кількість долей такту і виставляється на початку нотного запису, після ключа, називається розміром такту. Позначається розмір двома цифрами: верхня вказує на кількість долей у такті, нижня — на тривалість однієї долі.

Такти бувають прості та складні. Прості такти мають дві або три долі (дводольні або тридольні).

Найбільш поширеними розмірами дводольних тактів є $\frac{2}{4}$, $\frac{2}{8}$; тридольних — $\frac{3}{8}$, $\frac{3}{4}$.

Дводольні та тридольні такти мають одну сильну долю (першу) і відповідно одну чи дві слабкі долі. Чотиридольний такт утворюється від поєднання двох дводольних тактів і називається складним.

Найбільш поширеним є розмір $\frac{4}{4}$. Позначається розмір цифрами $\frac{4}{4}$ або значком C.

ДИРИГЕНТСЬКІ СХЕМИ

(показані для правої руки)



Дводольний такт
Двухдольный такт

Такт и размер такта

Наименьшая метроритмическая единица, в которой есть сильная и слабые доли, называется тактом. Числовое выражение, которое указывает общее количество долей такта и выставляется в начале нотной записи, после ключа, называется размером такта. Обозначается размер двумя цифрами: верхняя показывает количество долей в такте, нижняя — длительность одной доли.

Такты бывают простые и сложные. Простые такты имеют две или три доли (двухдольные и трехдольные):

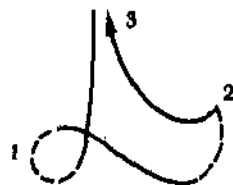
Самыми распространенными размерами двухдольных тактов есть $\frac{2}{4}$, $\frac{2}{8}$; трехдольных — $\frac{3}{8}$, $\frac{3}{4}$.

Двухдольные и трехдольные такты имеют одну сильную долю (первую) и соответственно одну или две слабых доли. Четырехдольный такт образуется от слияния двух двухдольных тактов и называется сложным.

Наиболее распространен размер $\frac{4}{4}$. Обозначается цифрами $\frac{4}{4}$ или значком C.

ДИРИЖЕРСКИЕ СХЕМЫ

(показаны для правой руки)



Тридольний такт
Трехдольный такт



Чотиридольний такт
Четырехдольный такт

Півтон, тон, октава, знаки альтерації

Найменше співвідношення між двома звуками за висотою називається півтоном.

Два півтони становлять цілий тон.

Октавою називається відстань між двома звуками, що мають однакову назву, але різні за висотою. Повна октава дорівнює шести тонам або дванадцяти півтонам.

Кожний звук може бути підвищено або понижено. Для цього використовують знаки альтерації.

Полутон, тон, октава, знаки альтерации

Наименьшее соотношение двух звуков по высоте называется полутоном.

Два полутона составляют целый тон.

Октавой называется расстояние между двумя звуками одинакового названия, но разных по высоте, равное шести тонам или двенадцати полутонам.

Каждый звук может быть повышен или понижен. Для этого применяются знаки альтерации.

Дієз (\sharp) — підвищує звук на півтон;

Бемоль (\flat) — понижує звук на півтон;

Дубль-дієз ($\sharp\sharp$) — підвищує звук на тон;

Дубль-бемоль ($\flat\flat$) — понижує звук на тон;

Бекар (\natural) — скасовує дію поставлених раніше знаків альтерації.

Знаки альтерації поділяються на ключові, котрі ставляться при ключі й діють у всіх тактах, і додаткові або випадкові, дія яких розповсюджується лише в межах одного такту та однієї октави.

Деякі поради керівникові

Під час репетиції інколи виникає необхідність в зауваженнях та поясненнях з боку диригента. В таких випадках слід говорити коротко, висловлюючи думку ясно і просто. Всі зауваження треба робити коректно, у чемній формі.

В процесі репетиції трапляється, що диригент, не з'ясувавши помилки того чи іншого виконавця, дорікає за це усьому оркестру. Це негативно впливає на настрій всього колективу. Інтонаційну помилку треба виправляти точною вказівкою, назвавши невірну виконану ноту і вказати правильну. При цьому корисно підкріплювати своє зауваження відтворенням потрібного звука голосом. З першого ж дня свого спілкування з колективом диригент повинен виховувати у ньому дисциплінованість, ініціативність та зацікавленість у спільній роботі.

До початку репетиції інструменти мають бути настроєні. Дуже важливо привчити оркестрантів своєчасно припиняти гру при відповідних вказівках диригента. Не варто припиняти гру під час репетицій без вагомих причин. Якщо ж диригент припиняє виконання, то він обов'язково повинен пояснити причину таких дій, а потім, усунувши помічені недоліки, продовжувати роботу.

Самодіяльний оркестр здебільшого складається з людей різних професій, які щиро люблять музичне мистецтво і віддають йому власне дозвілля. Ця обставина повинна зумовлювати стиль роботи керівника: уважне, чуйне ставлення до учасників оркестру; знання характеру, індивідуальних рис і музичних здібностей кожного; вміння жваво і цікаво проводити репетиції, так, щоб учасники оркестру отримували задоволення від кожного заняття; прагнення зацікавити усіх членів колективу в процесі роботи та його творчому результаті.

Дієз (\sharp) — підвищує звук на півтон;

Бемоль (\flat) — понижує звук на півтон;

Дубль-дієз ($\sharp\sharp$) — підвищує звук на цілий тон;

Дубль-бемоль ($\flat\flat$) — понижує звук на цілий тон;

Бекар (\natural) — скасовує дію поставлених раніше знаків альтерації.

Знаки альтерації діляться на ключеві, котрі ставляться при ключі й діють у всіх тактах, і додаткові або випадкові, дія яких розповсюджується лише в межах одного такту та однієї октави.

Некоторые советы руководителю

Во время репетиции возникает необходимость в замечаниях и пояснениях со стороны дирижера, при этом нужно говорить кратко, выражая мысль ясно и просто.

Все замечания следует делать корректно, в вежливой форме. В процессе репетиции случается, что дирижер не разобравшись в том, кто именно из исполнителей ошибся, бросает упрек всему оркестру. Это отрицательно сказывается на настроении коллектива. Интонационную ошибку следует исправлять точным указанием, назвав неверно исполненную ноту и указав правильную. Полезно при этом подкрепить свое замечание воспроизведением нужного звука голосом. С первого же дня своего общения с коллективом дирижер должен воспитывать в нем дисциплинированность, инициативность, заинтересованность в общей работе.

К началу репетиции инструменты должны быть настроены. Очень важно приучить оркестрантов сразу же прекращать игру при соответствующем указании дирижера. Не следует прерывать игру во время репетиций без достаточных на то причин, а прервав исполнение, дирижер обязательно должен объяснить с какой целью это сделано, сразу же устранить замеченные недостатки и продолжать работу.

Самодетельный оркестр обычно состоит из людей различных профессий, искренне любящих музыкальное искусство и отдающих ему свой досуг. Это обстоятельство и должно определять стиль работы руководителя: внимательное, чуткое отношение к участникам оркестра; знание характера, индивидуальных черт и музыкальных способностей каждого; умение живо и интересно проводить репетиции, так, чтобы участники оркестра получали удовлетворение от каждого занятия; стремление заинтересовать всех членов коллектива в процессе работы и его творческом результате.

Метод роботи

При вивченні «Курсу навчання гри в духовому оркестрі» запропоновано такий метод:

1. Систематична робота з кожним музикантом окремо над технічним оволодінням інструмента, вірною постановкою амбушюра, виробленням строя та інтонації, вмінням регулювати дихання.

2. Робота з групами виконавців на однорідних інструментах.

3. Робота з колективом в цілому. Роботу з оркестром, як правило, слід розпочинати, особливо на початковому етапі навчання, лише після індивідуальної та групової роботи над окремими вправами.

Перші вправи призначені для розвитку початкових навичок колективного виконання, вивчення метрів та співвідношення тривалостей нот.

Ряд прикладів містить унісонні вправи, що побудовані на одному звуці. Крім того, сюди включено легкі п'єси з гармонічним супроводом.

Керівникові оркестру слід звертати увагу на правильні прийоми дихання та звуковидобування, слідкувати за чистотою інтонацій, а також за досягненням ансамблю, тобто рівності загального звучання, чіткого виділення мелодичних голосів, правильним розподілом звучності окремих груп, виробленням вірної трактовки п'єс в цілому.

Кожну вправу слід програвати декілька разів. Дихання брати після кожного звука якомога швидше, не утворюючи великих пауз між наступними звуками.

Метод роботи

При изучении «Курса обучения игре в духовом оркестре» предлагаем следующий метод:

1. Систематическая работа с каждым в отдельности музыкантом над техническим овладением инструментом, правильной постановкой амбушюра, выработкой строя и интонации, умением регулировать дыхание.

2. Работа с группами исполнителей на однородных инструментах.

3. Работа с коллективом в целом. К работе с оркестром следует, как правило, приступать, особенно на начальном этапе обучения, лишь после индивидуальной и групповой проработки отдельных упражнений.

Первые упражнения, помещенные в курсе, предназначаются для развития начальных навыков коллективного исполнения, изучения размеров и соотношения длительности нот.

Ряд примеров содержат унисонные упражнения, построенные на одном звуке. Кроме этого сюда включены легкие пьесы с гармоническим сопровождением.

Руководителю оркестра следует обращать внимание на правильные приемы дыхания и звукоизвлечения, следить за чистотой интонаций, а также за достижением ансамбля, т. е. ровности общего звучания, четкого выделения мелодических голосов, правильного распределения звучности отдельных групп, выработки правильной трактовки пьес в целом.

Каждое упражнение проигрывать по несколько раз. Дыхание брать после каждого звука возможно быстрее, не делая больших пауз между последующими звуками.

Саксофони
Флейта
2 Кларнети $C\flat$
{ Альт $M\flat$
Тенор $C\flat$
2 Валторни $F\flat$
Труба $C\flat$
Тромбон

Малий барабан
Тарілки
та Вел. барабан

2 Корнети $C\flat$
2 Альти $M\flat$
2 Тенори $C\flat$
Баритон $C\flat$
2 Баси

Колективні вправи

Коллективные упражнения

ВИДОБУВАННЯ НАТУРАЛЬНОГО
ЗВУКА ФА ЦІЛИМИ, ПОЛОВИННИМИ
ТА ЧЕТВЕРТНИМИ НОТАМИ

1

ИЗВЛЕЧЕНИЕ НАТУРАЛЬНОГО
ЗВУКА ФА ЦЕЛЫМИ, ПОЛОВИННЫМИ
И ЧЕТВЕРТНЫМИ НОТАМИ

Флейта

Кларнети Сі б

Саксофони
Альт Мі б
Тенор Сі б

Валторни Фа

Труба Сі б

Тромбон

Малий барабан
Тарілки та
Великий барабан

Корнети Сі б

Альти Мі б

Тенори Сі б

Баритон Сі б

Баси

* Разом
Вместе

** Ударні інструменти застосовувати після того, як буде досягнуто чіткого видобування звука й чистої інтонації.
Ударные инструменты применять после того, когда будет достигнуто четкое извлечение звука и чистая интонация.

This image displays a page of musical notation, organized into four systems. The first system consists of four staves, the second of three, the third of two, and the fourth of five. The notation is written in black ink on a white background. The first system features four staves, each with a treble clef. The second system has three staves, with the top two in treble clef and the bottom one in bass clef. The third system consists of two staves, both in treble clef. The fourth system has five staves, with the top four in treble clef and the bottom one in bass clef. The notation includes various note values, rests, and bar lines, indicating a complex musical piece.

ВПРАВА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ
ТРИВАЛОСТІ ЗВУКІВ І ПАУЗ

2

УПРАЖНЕННЯ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ
ДЛИТЕЛЬНОСТИ ЗВУКОВ И ПАУЗ

Стежити за точністю виконання.

Следить за точностью исполнения.

The image shows a musical score for a rehearsal exercise. It consists of 15 staves, each representing a different instrument or section. The instruments listed on the left are: Флейта (Flute), Кларнети Сі б (Clarinets in B-flat), Саксофони Альт Мі б (Saxophones Alto in B-flat), Тенор Сі б (Saxophone Tenor in B-flat), Валторни Фа (Trumpets in F), Труба Сі б (Trumpet in B-flat), Тромбон (Trombone), Малий барабан (Small Drum), Тарілки та Великий барабан (Cymbals and Large Drum), Корнети Сі б (Cornets in B-flat), Альти Мі б (Alto Saxophones in B-flat), Тенори Сі б (Tenor Saxophones in B-flat), Баритон Сі б (Baritone in B-flat), and Баси (Basses). The score is written in a common time signature (C) and features a series of rhythmic patterns and rests across the staves, designed to practice sound duration and pauses. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings such as 'a2'.

This page of musical notation consists of 15 staves. The first 14 staves are organized into four systems, each containing four staves. The notation is written in black ink on a white background. The first system (staves 1-4) begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The second system (staves 5-8) begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The third system (staves 9-12) begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The fourth system (staves 13-14) begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The 15th staff is a single line of notation, starting with a treble clef and a 2/4 time signature. The notation includes various musical notes, rests, and bar lines.

ВИДОБУВАННЯ
НАТУРАЛЬНОГО ЗВУКА СИ-БЕМОЛЬ

3

ИЗВЛЧЕННЕ
НАТУРАЛЬНОГО ЗВУКА СИ-БЕМОЛЬ

Флейта

Кларнети $C\flat$

Саксофони
Альт $M\flat$
Тенор $C\flat$

Валторни $F\flat$

Труба $C\flat$

Тромбон

Малий барабан $\frac{2}{4}$

Тарілки та
Великий барабан $\frac{2}{4}$

Корнети $C\flat$

Альти $M\flat$

Тенори $C\flat$

Баритон $C\flat$

Баси

**ЧЕРГУВАННЯ ДВОХ НАТУРАЛЬНИХ
ЗВУКІВ ФА І СИ-БЕМОЛЬ**

**4 ЧЕРЕДОВАНИЕ ДВУХ НАТУРАЛЬНЫХ
ЗВУКОВ ФА И СИ-БЕМОЛЬ**

Флейта
Кларнети Сі Ї
Саксофони
Альт Мі Ї
Тенор Сі Ї
Валторни Фа
Труба Сі Ї
Тромбон
Малий барабан
Тарілки та Великий барабан
Корнети Сі Ї
Альти Мі Ї
Тенори Сі Ї
Баритон Сі Ї
Баси

**ЗБІЛЬШЕННЯ
ТРИВАЛОСТІ ЗВУКІВ**

5

**УВЕЛИЧЕНИЕ
ДЛИТЕЛЬНОСТИ ЗВУКОВ**

Для збільшення тривалості звуків вживають такі знаки:

а) для збільшення тривалості однакових за висотою нот вживається ліга (\frown), яка підсумовує їх тривалості;

Для увеличения длительности звуков служат следующие знаки:

а) для увеличения длительности одинаковых по высоте нот применяется лига (\frown), которая суммирует их длительности;

б) крапка, праворуч від ноти, збільшує її тривалість наполовину.

Інколи вживають ноти з двома крапками. Друга крапка збільшує ноту на половину тривалості першої крапки.

Крапки ставляться також біля пауз і мають те ж значення, що й при нотах;

в) фермата. Знак ⌒ виставляється над нотою або паузою і означає довільне збільшення їх тривалості.

б) точка, поставлена с правой стороны ноты, увеличивает ее длительность наполовину.

Реже применяются ноты с двумя точками. Вторая точка удлиняет ноту на половину длительности первой точки.

Точки ставятся также при паузах и имеют такое же значение, как и при нотах;

в) фермата. Знак ⌒ ставится над нотой или паузой и обозначает произвольное увеличение их длительности.

Флейта

Кларнети C1b

Саксофони Альт M1b Тенор C1b

Валторни Фа

Труба C1b

Тромбон

Малый барабан
Тарілки та Великий барабан

Корнети C1b

Альти M1b

Тенори C1b

Баритон C1b

Баси

ПОСТУПЕНЕВИЙ ПЕРЕХІД
ВІД ЗВУКА СІ-БЕМОЛЬ ДО ЗВУКА
ФА І НАЗАД

6

ПОСТУПЕННЫЙ ПЕРЕХОД
ОТ ЗВУКА СИ-БЕМОЛЬ ДО ЗВУКА
ФА И ОБРАТНО

Флейта

Кларнети Сі б I II

Саксофони
Альт Мі б
Тенор Сі б

Валторни Фа I II

Труба Сі б

Тромбон

Малий барабан

Тарілки та
Великий барабан

Корнети Сі б I II

Альти Мі б I II

Тенори Сі б I II

Баритон Сі б

Баси I II

Флейта

Кларнети $C\flat$ I IIСаксофони
Альт $M\flat$ Тенор $C\flat$ Валторни $F\flat$ I IIТруба $C\flat$

Тромбон

Малый барабан

Тарілки та
Великий барабанКорнети $C\flat$ I IIАльти $M\flat$ a2Тенори $C\flat$ I IIБаритон $C\flat$

Баси I II

The musical score for page 7 is arranged in a standard orchestral format. It consists of 15 staves. The top four staves are for woodwinds: Flute (F), Clarinets in B-flat (I and II), Saxophones (Alto and Tenor), and Bassoons (I and II). The next three staves are for brass: Trumpets in B-flat, Trombones, and Horns in F (I and II). The percussion section includes a snare drum, cymbals, and a large drum. The string section is represented by the bottom four staves: Violins (I and II), Violas (I and II), and Cellos/Double Basses (I and II). The key signature is one flat (B-flat major or D-flat minor), and the time signature is 3/4. The score shows a melodic line for the flute and woodwinds, with the strings providing a harmonic accompaniment. The percussion parts are rhythmic, with the snare drum playing a steady pattern and the large drum providing a bass line.

Вправи, побудовані
на матеріалі народних пісень
і розраховані
на подальший розвиток
і зміцнення навиків
колективного виконання

«КАК ПОД ГОРКОЙ»

Російська народна пісня

Упражнения, построенные
на материале народных песен
и предназначенные
для дальнейшего развития
и укрепления навыков
коллективного исполнения

8

КАК ПОД ГОРКОЙ

Русская народная песня

The musical score is arranged in a standard orchestral format with multiple staves. The instruments listed on the left are: Флейта (Flute), Кларнети Сі б (Clarinets in B-flat), Саксофони Альт Мі б (Saxophones Alto in B-flat), Тенор Сі б (Tenor in B-flat), Валторни Фа (Trumpets in F), Труба Сі б (Trumpet in B-flat), Тромбон (Trombone), Малий барабан (Small drum), Тарілки та Великий барабан (Tambourines and Large drum), Корнети Сі б (Cornets in B-flat), Альти Мі б (Alto in B-flat), Тенори Сі б (Tenors in B-flat), Баритон Сі б (Baritone in B-flat), and Баси (Basses). The score consists of 12 systems of staves, each containing a measure of music. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is common time (C). The music is written in a simple, rhythmic style characteristic of folk songs. The first system shows the beginning of the piece with a key signature change to B-flat. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings such as 'a2' in the Alto staff.

The first system of the musical score consists of four staves. The top staff features a melodic line with eighth and sixteenth notes, including a key signature change to one flat. The second staff contains a chordal accompaniment with block chords and moving lines. The third and fourth staves provide a steady bass line with eighth notes.

The second system continues the musical piece with four staves. The melodic line in the top staff shows further development with various rhythmic patterns. The accompaniment in the second staff remains consistent in style, while the bass line in the third and fourth staves maintains its rhythmic foundation.

The third system is a single staff containing a rhythmic pattern of eighth notes, likely serving as a bridge or a specific instrumental part within the composition.

The fourth and final system on the page consists of seven staves. It features a complex arrangement of parts, including a melodic line in the top staff, a chordal accompaniment in the second staff, and multiple bass lines in the remaining staves, suggesting a multi-instrumental or chamber music setting.

Флейта

Кларнети $C\flat$

Саксофони
Альт $M\flat$
Тенор $C\flat$

Валторки $F\flat$

Труба $C\flat$

Тромбон

Малый барабан

Тарілки та
Великий барабан

Корнети $C\flat$

Альти $M\flat$

Тенори $C\flat$

Баритон $C\flat$

Баси

The image shows a page of a musical score, numbered 9 at the top. It contains 15 staves of music. The instruments listed on the left are: Flute (Флейта), Clarinets in B-flat (Кларнети $C\flat$), Saxophones (Саксофони) in Alto (Альт $M\flat$) and Tenor (Тенор $C\flat$), Trumpets in F-flat (Валторки $F\flat$), Trumpets in B-flat (Труба $C\flat$), Trombone (Тромбон), Small Drum (Малый барабан), Cymbals and Large Drum (Тарілки та Великий барабан), Cornets in B-flat (Корнети $C\flat$), Alti in B-flat (Альти $M\flat$), Tenors in B-flat (Тенори $C\flat$), Baritone in B-flat (Баритон $C\flat$), and Basses (Баси). The score is written in a common time signature (C) and a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The music consists of rhythmic patterns and melodic lines for each instrument.

Українська народна пісня

Украинская народная песня

Музична партитура для симфонічного оркестру української народної пісні «Дибі-дибі».

Інструменти та партії:

- Флейта
- Кларнети $C\flat$ I II
- Саксофони Альт $M\flat$ Тенор $C\flat$
- Валторни $F\flat$ I II
- Труба $C\flat$
- Тромбон
- Малий барабан
- Тарілки та Великий барабан
- Корнети $C\flat$ I II
- Альти $M\flat$ I II
- Тенори $C\flat$ I II
- Баритон $C\flat$
- Баси I II

Партитура складається з дев'яти систем нот, кожна система містить партію для одного або декількох інструментів. Музика написана в тональності $C\flat$ (два бемоль) і 2/4 ритмічному розмірі. В першій системі є позначення a^2 над нотами валторни.

This page of musical notation consists of 18 staves. The first four staves are grouped together, as are the last four. The fifth and sixth staves are grouped together. The seventh staff is a single line. The eighth through eleventh staves are grouped together. The twelfth staff is a single line. The thirteenth through fifteenth staves are grouped together. The sixteenth through eighteenth staves are grouped together. The notation includes treble and bass clefs, time signatures, and various musical notes and rests.

ЛЕТИТЬ ГОРОБЕЙЧИК

11

«ЛЕТИТЬ ГОРОБЕЙЧИК»

Українська народна пісня

Украинская народная песня

Флейта

Кларнети $C\flat$

Саксофони
Альт $M\flat$
Тенор $C\flat$

Валторни $F\flat$

Труба $C\flat$

Тромбон

Малый барабан

Тарілки та Великий барабан

Корнети $C\flat$

Альти $M\flat$

Тенори $C\flat$

Баритон $C\flat$

Баси

The musical score is arranged in a multi-staff format. It includes parts for woodwinds (flute, clarinets, saxophones, oboes), brass (trumpets, trombones, horns, baritone, basses), and percussion (small drum, cymbals, large drum). The score is written in a key with one flat (B-flat) and a common time signature (C). The instruments are grouped into systems, with some systems containing multiple staves for the same instrument type (e.g., clarinets, saxophones, trumpets, tenors, baritone, and basses). The notation includes various rhythmic values and articulation marks.

«НА ЗЕЛЕНОМ ЛУГУ»

12

НА ЗЕЛЕНОМ ЛУГУ

Російська народна пісня

Русская народная песня

Флейта

Кларнети $C\flat$ I II

Саксофони Альт $M\flat$ Тенор $C\flat$

Валторни $F\flat$ I II

Труба $C\flat$

Тромбон

Малий барабан
Тарілки та Великий барабан

Корнети $C\flat$ I II

Альти $M\flat$ I II

Тенори $C\flat$ I II

Баритон $C\flat$

Баси I II

ПЕРСТЕНЬ

13

«ПЕРСТЕНЬ»

Українська народна пісня

Украинская народная песня

Музична партитура для симфонічного оркестру. Партитура складається з наступних інструментів:

- Флейта
- Кларнети Сі \flat I II
- Саксофони Альт Мі \flat
- Саксофони Тенор Сі \flat
- Валторни Фа I II
- Труба Сі \flat
- Тромбон
- Малий барабан
- Тарілки та Великий барабан
- Корнети Сі \flat I II
- Альти Мі \flat I II
- Тенори Сі \flat I II
- Баритон Сі \flat
- Баси I II

This image shows a page of musical notation, likely a score for a multi-instrument ensemble or a vocal and instrumental piece. The page is divided into 11 systems, each containing two staves. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and bar lines, indicating a complex piece of music. The first system features a treble clef and a key signature of one flat. The notation is dense and covers the entire page, with a final double bar line at the end of the 11th system.

«ВО ПОЛЕ БЕРЕЗОНЬКА СТОЯЛА» 14

ВО ПОЛЕ БЕРЕЗОНЬКА СТОЯЛА

Російська народна пісня

Русская народная песня

Флейта

Кларнети $C\flat$ I II

Саксофони
Альт $M\flat$
Тенор $C\flat$

Валторни $F\flat$ I II

Труба $C\flat$

Тромбон

Малий барабан
Тарілки та Великий барабан

Корнети $C\flat$ I II

Альти $M\flat$ I II

Тенори $C\flat$ I II

Баритон $C\flat$

Баси I II

This image displays a page of musical notation, likely a score for a multi-instrument ensemble or a chamber group. The page is organized into four systems, each consisting of three staves. The notation is written in a standard musical format, featuring notes, rests, and bar lines. The first system (top) contains three staves with complex rhythmic patterns and melodic lines. The second system also consists of three staves, showing a continuation of the musical themes. The third system is unique, featuring a single staff with a dense sequence of notes, possibly representing a specific instrument or a vocal line. The fourth system (bottom) returns to three staves, with the notation appearing more intricate and detailed. The overall layout is clean and professional, typical of a printed musical score.

Флейта

Кларнети $C\flat$ I II

Саксофони Альт $M\flat$

Тенор $C\flat$

Валторни Фа I II

Труба $C\flat$

Тромбон

Малий барабан

Тарілки та Великий барабан

Корнети $C\flat$ I II

Альти $M\flat$ I II

Тенори $C\flat$ I II

Баритон $C\flat$

Баси I II

Detailed description of the musical score: The score is for page 15 and consists of 15 staves. The instruments are: Flute (Fлейта), Clarinets in B-flat (Кларнети $C\flat$), Saxophones (Альт $M\flat$ and Тенор $C\flat$), Trumpets (Труба $C\flat$), Trombones (Тромбон), Percussion (Малий барабан, Тарілки та Великий барабан), Horns (Корнети $C\flat$), Violins (Альти $M\flat$), Tenors (Тенори $C\flat$), Baritone (Баритон $C\flat$), and Basses (Баси). The music is in a key with one flat (B-flat major or D minor) and a 4/4 time signature. The score shows the first and second endings for several instruments, indicated by 'I' and 'II' markings. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and dynamic markings.

This page of musical notation is organized into four systems. The first system consists of four staves, with the top two in treble clef and the bottom two in bass clef. The second system has three staves, with the top two in treble clef and the bottom one in bass clef. The third system consists of two staves, both in treble clef. The fourth system is the most complex, with six staves: the top five are in treble clef and the bottom one is in bass clef. The music is written in a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. The notation includes various rhythmic values such as quarter notes, eighth notes, and sixteenth notes, along with rests and accidentals. The piece concludes with a double bar line at the end of the fourth system.

ВИДОБУВАННЯ
НАТУРАЛЬНОГО ЗВУКА СІ-БЕМОЛЬ

16

ИЗВЛЕЧЕНИЕ
НАТУРАЛЬНОГО ЗВУКА СИ-БЕМОЛЬ

Флейта

Кларнети Сі б I II

Саксофони Альт Мі б Тенор Сі б

Валторни Фа I II

Труба Сі б

Тромбон

Малий барабан

Тарілки та Великий барабан

Корнети Сі б I II

Альти Мі б I II

Тенори Сі б I II

Баритон Сі б

Баси I II

Музична партитура на сторінці 17, що містить партитури для наступних інструментів:

- Флейта
- Кларнети Сі \flat (I та II)
- Саксофони: Альт Мі \flat та Тенор Сі \flat
- Валторки Фа (I та II)
- Труба Сі \flat
- Тромбон
- Малий барабан
- Тарілки та Великий барабан
- Корнети Сі \flat (I та II)
- Альти Мі \flat (I та II)
- Тенори Сі \flat (I та II)
- Баритон Сі \flat
- Баси (I та II)

Партитура складається з восьми систем. Кожен інструмент має свою партитуру, за винятком барабанів, які мають одну спільну партитуру. Музика написана в нотній формі з відповідними знаками інтонації (бемоль) та динамічними позначеннями (наприклад, mf , sf).

The image displays a page of musical notation, likely a score for a string quartet or similar ensemble, consisting of four systems of staves. The notation is written in black ink on a white background.

- System 1:** Consists of four staves. The top staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The music features a sequence of eighth and quarter notes.
- System 2:** Consists of three staves. The top staff begins with a treble clef and a key signature of one flat. The middle staff has a treble clef, and the bottom staff has a bass clef. The notation continues with rhythmic patterns.
- System 3:** Consists of two staves. The top staff has a treble clef, and the bottom staff has a bass clef. The music continues with similar rhythmic motifs.
- System 4:** Consists of six staves. The top two staves have treble clefs, and the bottom four staves have bass clefs. This system shows more complex rhythmic and melodic development.

Throughout the page, various musical symbols are used, including notes, rests, and clefs. There are also some markings such as "a2" and "b2" above certain staves, which likely refer to specific measures or sections within the piece.

Музична партитура на сторінці 18, що містить партії для різних інструментів та вокалістів. Партитура складається з наступних рядків:

- Флейта**: Партія флейти з нотами та динамічними позначеннями.
- Кларнети C1b**: Партія кларнетів C1b з позначеннями I та II.
- Саксофони Альт M1b**: Партія альт-саксофонів M1b.
- Саксофони Тенор C1b**: Партія тенор-саксофонів C1b.
- Валторни Фа**: Партія валторн Фа з позначеннями I та II.
- Труба C1b**: Партія труби C1b.
- Тромбон**: Партія тромбона з позначеннями I та II.
- Малий барабан**: Партія малого барабана з ритмічними позначеннями.
- Тарілки та Великий барабан**: Партія тарілок та великого барабана з ритмічними позначеннями.
- Корнети C1b**: Партія корнетів C1b з позначеннями I та II.
- Альти M1b**: Партія альтів M1b з позначеннями I та II.
- Тенори C1b**: Партія тенорів C1b з позначеннями I та II.
- Баритон C1b**: Партія баритона C1b.
- Баси**: Партія басів з позначеннями I та II та позначенням a2.

Музична партитура на сторінці 19, що містить партії для різних інструментів. Партитура складається з наступних рядків:

- Флейта**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Кларнети Сі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Альт Мі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Саксофони Тенор Сі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Валторни Фа**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Труба Сі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Тромбон**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Малий барабан**: Партія з ритмічними знаками.
- Тарілки та Великий барабан**: Партія з ритмічними знаками.
- Корнети Сі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Альти Мі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Тенори Сі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Баритон Сі б**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).
- Баси**: Партія з нотами та знаками бемоль (b₂).

Партитура містить нотні записи для кожного інструменту, включаючи ритмічні позначення та динамічні маркери (наприклад, a₂, s).

Ряд звуків, розташованих послідовно по ступенях вгору або вниз від першої ступені до її октавного повторення, називається гамою.

Ряд звуков, расположенных последовательно по ступеням вверх или вниз от первой ступени до ее октавного повторения, называется гаммой.

The musical score is arranged in a standard orchestral format with the following parts from top to bottom:

- Флейта** (Flute)
- Кларнети $C\flat$** (Clarinets in B-flat, parts I and II)
- Саксофони** (Saxophones):
 - Альт $M\flat$** (Alto Saxophone)
 - Тенор $C\flat$** (Tenor Saxophone)
- Вагторик $F\flat$** (Baritone Saxophone)
- Труба $C\flat$** (Trumpet)
- Тромбон** (Trombone)
- Малий барабан** (Snare Drum)
- Тарілки та Великий барабан** (Cymbals and Bass Drum)
- Корнети $C\flat$** (Horns in B-flat, parts I and II)
- Альти $M\flat$** (Alto Saxophones, parts I and II)
- Тенори $C\flat$** (Tenor Saxophones, parts I and II)
- Баритон $C\flat$** (Baritone Saxophone)
- Баси** (Bass Saxophones, parts I and II)

The score shows a major scale in B-flat major across 7 measures. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The percussion parts are marked with 'o' for snare and 'x' for cymbals. Some saxophone parts include articulation marks like 'a2'.

Handwritten musical notation on a grand staff (treble and bass clefs). The first two staves contain notes with accidentals (flats) and stems. The notation includes various note values and rests.

Handwritten musical notation on a grand staff. The first staff contains notes with stems. The second staff contains notes with stems. The third staff contains notes with stems and accidentals (flats).

A single staff of handwritten musical notation, possibly a continuation of the previous system, showing notes with stems.

Handwritten musical notation on a grand staff. The notation includes notes with stems and accidentals (flats) in parentheses, such as (b) and (bb). The notation is dense and covers multiple staves.

Флейта

Кларнети $C\flat$

Альт $M\flat$

Саксофони Тенор $C\flat$

Валторни $F\flat$

Труба $C\flat$

Тромбон

Малий барабан

Тарілки та Великий барабан

Корнети $C\flat$

Альти $M\flat$

Тенори $C\flat$

Баритон $C\flat$

Баси

The musical score is arranged in 14 staves. The top staff is for the Flute. The next two staves are for Clarinets in B-flat. The fourth staff is for Alto Saxophone in E-flat. The fifth staff is for Tenor Saxophone in B-flat. The sixth staff is for Baritone Horn in F-flat. The seventh staff is for Trumpet in B-flat. The eighth staff is for Trombone. The ninth and tenth staves are for the Drum set, with the top line for the snare drum and the bottom line for the bass drum. The eleventh and twelfth staves are for Cornets in B-flat. The thirteenth staff is for Alto Horn in E-flat. The fourteenth and fifteenth staves are for Tenors in B-flat. The sixteenth staff is for Baritone in B-flat. The seventeenth staff is for Basses. The score is in 4/4 time and features a variety of rhythmic patterns and melodic lines for each instrument.

2

Флейта

Кларнети Сі б I II

Саксофони Альт Мі б

Тенор Сі б

Валторни Фа I II

Труба Сі б

Тромбон

Малий барабан $\frac{2}{4}$

Тарілки та Великий барабан $\frac{2}{4}$

Корнети Сі б I II

Альти Мі б I II

Тенори Сі б I II

Баритон Сі б

Баси I II

а2

а2

System 1: Four staves of music. The top staff is a vocal line with a treble clef and a key signature of one flat. The second staff is a piano accompaniment with a treble clef, featuring a dynamic marking of *a2* above the staff. The third and fourth staves are piano accompaniment with treble clefs.

System 2: Three staves of music. The top staff is a vocal line with a treble clef and a key signature of one flat, featuring a dynamic marking of *a2* above the staff. The middle and bottom staves are piano accompaniment with treble and bass clefs respectively.

System 3: A single staff of music with a treble clef and a key signature of one flat, containing a melodic line with various note values and rests.

System 4: Six staves of music. The top two staves are piano accompaniment with treble clefs. The third staff is a piano accompaniment with a treble clef and a dynamic marking of *a2* above the staff. The bottom three staves are piano accompaniment with treble and bass clefs.

ЧОРНИЙ БАРАН

23

ЧЕРНЫЙ БАРАН

Польська народна пісня

Польская народная песня

Флейга

Кларнети Сі \flat

Саксофони
Альт Мі \flat
Тенор Сі \flat

Валторни Фа

Труба Сі \flat

Тромбон

Малий барабан
Тарілки та
Великий барабан

Корнети Сі \flat

Альти Мі \flat

Тенори Сі \flat

Баритон Сі \flat

Баси

This page of musical notation is organized into four systems, each containing four staves. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings. The first system features dynamic markings of *sf* (sforzando) in the second, fourth, and sixth staves. The second system includes a double bar line in the first staff. The third system features a dynamic marking of *sf* in the third staff. The fourth system includes a dynamic marking of *sf* in the third staff. The notation is written in a standard musical style with a key signature of one flat and a time signature of 4/4.

П'ЕСА

24

ПЬЕСА

Б. Барток

Б. Барток

Музична партитура для симфонічного оркестру, що складається з наступних інструментів:

- Флейта
- Кларнети $C\flat$ (I, II)
- Саксофони: Альт $M\flat$, Тенор $C\flat$
- Валторни $F\flat$ (I, II)
- Труба $C\flat$
- Тромбон
- Малий барабан (ритм: $\frac{9}{4}$)
- Тарілки та Великий барабан (ритм: $\frac{9}{4}$)
- Корнети $C\flat$ (I, II)
- Альти $M\flat$ (I, II)
- Тенори $C\flat$ (I, II)
- Баритон $C\flat$
- Баси (I, II)

Партитура містить нотний запис для кожного інструменту, включаючи ритмічні позначення для барабанів.

System 1: Four staves of music. The top staff is a vocal line with lyrics. The second staff is a piano accompaniment with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The third and fourth staves are piano accompaniment with treble clefs. The second staff contains the number '42' above a measure.

System 2: Three staves of music. The top staff is a vocal line with lyrics. The middle and bottom staves are piano accompaniment with treble and bass clefs respectively.

System 3: A single staff of music, likely a piano accompaniment, with a treble clef and a key signature of one sharp (F#).

System 4: Seven staves of music. The top staff is a vocal line with lyrics. The remaining six staves are piano accompaniment with various clefs (treble and bass).

Музична партитура для симфонічного оркестру української народної пісні «Ой Джигуне, Джигуне».

Інструменти та голосні частини:

- Флейта
- Кларнети Сі \flat
- Саксофони: Альт Мі \flat , Тенор Сі \flat
- Валторни Фа
- Труба Сі \flat
- Тромбон
- Малий барабан
- Тарілки та Великий барабан
- Корнети Сі \flat
- Альти Мі \flat
- Тенори Сі \flat
- Баритон Сі \flat
- Баси

Партитура складається з двох систем нот. Кожна система містить нотні рядки для різних інструментів та голосних частин, з позначками номерів тактів (I, II) та динамічними позначками (f, mf, p).

System 1: Four staves of music. The top staff is a vocal line with a treble clef and a key signature of one flat. The second staff is a piano accompaniment with a treble clef, featuring chords and some accidentals, with 'a2' markings above the staff. The third and fourth staves are piano accompaniment with treble clefs.

System 2: Three staves of music. The top staff is a piano accompaniment with a treble clef. The middle staff is a piano accompaniment with a treble clef. The bottom staff is a piano accompaniment with a bass clef.

System 3: Two staves of music. Both staves are piano accompaniment with treble clefs, showing rhythmic patterns.

System 4: Seven staves of music. The top staff is a piano accompaniment with a treble clef. The second staff is a piano accompaniment with a treble clef. The third staff is a piano accompaniment with a treble clef. The fourth staff is a piano accompaniment with a treble clef. The fifth staff is a piano accompaniment with a treble clef. The sixth staff is a piano accompaniment with a treble clef. The seventh staff is a piano accompaniment with a bass clef, featuring 'a2' markings above the staff.

А. Островський

А. Островский

Флейта

Кларнети $C\flat$

Саксофони
Альт $M\flat$
Тенор $C\flat$

Валторни $F\flat$

Труба $C\flat$

Тромбон

Малий барабан
Тарілки та
Великий барабан

Корнети $C\flat$

Альти $M\flat$

Тенори $C\flat$

Баритон $C\flat$

Баси

The musical score is written for a full symphony orchestra. It consists of 15 staves. The top staff is for the Flute. The second staff is for Clarinets in C-flat. The third and fourth staves are for Saxophones, specifically Alto in F-flat and Tenor in C-flat. The fifth staff is for Trumpets in F-flat. The sixth staff is for Trombones. The seventh and eighth staves are for Percussion, including a snare drum and cymbals/gong. The ninth and tenth staves are for Horns in C-flat. The eleventh and twelfth staves are for Violins in F-flat. The thirteenth and fourteenth staves are for Tenors in C-flat. The fifteenth staff is for Basses in C-flat. The score includes various musical notations such as clefs, time signatures, and dynamic markings like 'a2'.

This page of musical notation is arranged in four systems, each containing four staves. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings. The first system features a *tr* marking in the second staff and *a2* markings in the second and fourth staves. The second system includes a *tr* marking in the second staff. The third system includes a *tr* marking in the second staff. The fourth system includes *a2* markings in the first, third, and fourth staves. The notation is presented in a clean, black-and-white format.

First system of a musical score, consisting of four staves. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The second staff features a complex accompaniment with chords and is marked with 'a2' at the beginning, middle, and end. The third and fourth staves provide a rhythmic and harmonic foundation with eighth and sixteenth notes.

Second system of the musical score, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line with eighth notes. The middle and bottom staves continue the accompaniment with eighth and sixteenth notes.

Third system of the musical score, consisting of two staves. The top staff continues the melodic line with eighth notes. The bottom staff continues the accompaniment with eighth notes.

Fourth system of the musical score, consisting of seven staves. The top two staves continue the melodic line with eighth notes. The middle three staves continue the accompaniment with eighth and sixteenth notes. The bottom staff features a complex accompaniment with chords and is marked with 'a2' at the beginning and end.